

TERÉZ, AZ ATOMKOR SZENTJE

Az emberi szellem útját mérnöki pontossággal térképezi le a művészet. Egy gót vagy barokk és egy modern épület rajzait egymás mellé téve, el lehet töprengeni azon, hogy mit dobott el az ember annak érdekében, hogy művének egyetlen disze annak szerkezete legyen. Minden mai forma a ma emberének lényeglátását és lényegkeresését tükrözi. Lényeglátása a dolgok struktúrájára irányul: nem is tudja átérezni, tehát ballasztnak érzi az „odarakott” díszítő elemet. Lényegkeresése habozás nélkül vet el még áldozat árán is mindent, ami nem magából a szerkezetből fakad.

Valami ilyesmi történt az egyházban is a II. vatikáni zsinaton. Nemes, régi kincsek estek ki azon az ablakon, amelyet XXIII. János kitárt az epedve várt „friss levegő” számára. A lehullott ornamentika nyomán egyre élesebben rajzolódik ki az egyház építményének alapszerkezete: Krisztus és az ő evangéliuma, amelyen kívül minden dísz feleslegesnek érez ma már az atomkor katolikusa.

Ebben az attitűdben az emberiség fejlettségi foka legalább olyan nagy szerepet játszik, mint a történelmi szükségszerűség. Az egyedek életkorához mérve: a mai embert az élete delén, az alkotókedve teljében lévő férfihez lehet hasonlítani, akinek a figyelme csak a lényegre összpontosulhat; elsődrendű igénye, hogy nagykorúként lépjen fel élete minden vonatkozásában. Ezért esik ma úgy szó a „nagykorú kereszténységről”, mint egy magatartás alapkövetelményéről, hiszen ezt az érett kort a maga mivoltában csak érett ember képviselheti Istene, embertársa és önmaga előtt.

Újraértékelések és újrafogalmazások kora az egyháztörténelem mostani korszaka. Vannak fogalmak, amelyeket új szóval kell megjelölni, gondolatok, amelyeket újra kell kifejezni, mert a régi forma vagy elkopott, vagy eltorzult, s nem azt jelenti már, mint amit régebben jelentett. Csak azt tudjuk megfogalmazni, ami előzően megfogant bennünk, így korunknak ez a szellemi aktusa termékenységre készlet és gazdagságra hív. Amit azonban nem tudunk, vagy nem akartunk átélni, azt újramondanunk is lehetetlen: elhalásra van ítélve és szellemi hordalékká válik.

Lisieux-i Szent Teréz — akit X. Szent Pius a modern idők legnagyobb szentjének nevezett — abban a korban élt, amelyben meghirdették Isten halálát. Nietzsche kiáltására Teréz felel: élete tanúvallomás az élő Isten mellett. Tanítása előremutat: nemcsak korához, de az eljövendő századokhoz is szól. Napjainkban időszerűbb, mint valaha; mondanivalójára égető szükségünk van, nyomába szegődnünk egyre sürgetőbb.

Környezete vagy neveltetése nem predesztinálja arra, hogy egy kor tanító-mestere legyen. Kis mezővárosban, polgári családból születik, iskolázottsága mögötte marad az akkor és az ott szokásosnak is; s mégis, „doktrinájáról” ma teológusok vitatkoznak. Alakja finom és gyöngéd, s mégis, mintha vasból kovácsolták volna. (1)

Négy és fél éves korában elveszti édesanyját: látnia kell a fájdalomcsillapítót nem ismerő rákos beteg szörnyű szenvedéseit; szembekerül a koporsóval. Lelki sérülései sirós kis nebáncsvirággá teszik, s ő valami lebírhatalatlan vitalitással igyekszik szabadulni gyengesége ketrecéből. A szabadulás jó ideig reménytelen, sőt, a csapást újabb csapás tetőzi: Pauline nővére kármelita lesz, s ő ezzel második anyját is elveszti. Súlyos betegség veri le a lábáról; mibenlétét ma már nem lehet pontosan megállapítani: a talajvesztettség éppen olyan nagy szerepet játszik benne, mint a neurózis. Egy csodálatos élmény gyógyítja meg: miközben nővéreivel együtt gyógyulásáért könyörög, úgy látja, hogy a Szent Szűz szobra rámosolyog; ez a feleje áradó szeretet elmos benne minden diszharmóniát. Talpra áll — de lelki sebzettségét továbbra is magán viseli: érzékenysége és zárkózottsága megrontja emberi kapcsolatait, aggályossága megfekszi istenszeretét.

Négy esztendő vergődése után, 1886 karácsonyának éjjelén ugyanakkor, mikor a 20 éves Paul Claudel a párizsi Notre-Dame gótívelel alatt állva átéli „az ártatlanság szívbemarkoló érzését, az örök Isten-gyermekséget, egy kimondhatatlan ki-

1. Mary Francis, id. P. Stéphane Piat, Sainte Thérèse de Lisieux à la découverte de la voie d'enfance. Éditions Franciscaines, Paris, 363. old.

nyilatkoztatást” —, amit hamarosan teljes megtérése követ — (2) a 14 éves Thérèse Martin a lisieux-i templom éjjeli miséjén kapja meg az erő kegyelmét, amelynek birtokában „egy óriás pályafutását” (3) kezdi meg. Megtanul úrrá lenni fájdalomán, azért, hogy ne rongtsa meg a másik örömét; ezt „megtérésnek” nevezi, érzékeltetve, hogy minden megtérésnek egy a lényege: a szeretet vegye át a lélekben a vezérszólalmot. Teréz nőisége kiteljesedik ezen a karácsony éjjelen, mert megtanulja adni magát: lélekben anyává érik. Most már egyre égőbb a vágya, hogy lelkeket mentsen: kármelita akar lenni. „Megtérése” első évfordulóján, 15 éves korában szeretne a Kármelbe lépni, s mikor ennek megvalósítása rokonai és az egyházi hatóságok részéről egyaránt ellenállásba ütközik, egy gyermekleánynál hallatlan szívóssággal szerez érvényt akaratának: édesapja segítségével Rómába utazik és mágához XIII. Leó pápához fordul korengedélyért.

1889. április 9-én lép be a lisieux-i Kármelbe, ahol két nővére már apáca. „A szenvedés kitért felém a karját s én szerelmesen vettem bele magamat” — írja visszaemlékezéseiben. (4) Az erőszékű és gyakran szeszélyes főnöknő, Gonzagáról nevezett Mária anya semmiben sem kiméli a fiatal jelöltet, akinek lassan kenyerre lesz a megnevelés és a megaláztatás. Édesapján ismételt agyverések és benuálások nyomán elhatalmasodik az agyérelmeszesedés: elmeegógyintézetben kell kezeltenniük, ahol Louis Martinnak három évig, amíg újra házi ápolásba nem vehetik, „a kelyhek legkeserűbbikét, legmegalázóbbikát” (5) kell kiinnia. Mindezeket a szenvedéseket Teréz mint drágaköveket rakja fogadalomtételkor lelke menyasszonyi ruhájára, melyet Jegyvesének készít. (6) A tudatosan és örömmel vállalt szenvedésben megérlelődik a lelke, túlérzékenységet és aggályosságot önuralom és derű váltja fel. 20 éves korában másodújoncmesternői megbízást kap Gonzagáról nevezett Mária anya mellett, növendékei között van nála nyolc évvel idősebb is. Ekkor már nővére, Pauline (Jézusról nevezett Ágnes anyja) a perjelnö: az ő megértő vezetése sokat könnyít életén. Nevelői tisztének finom lélektani érzékkel és kemény szeretettel tesz eleget; ez megszerzi számára Mária anya elismerését és szeretőbb bánásmódját is.

Teréz élete kiteljesedik; sajátos légkör alakul ki körülötte. Verseit megtanulják és éneklük. Remek utánczó- és előadó-készségére felfigyelnek; egy Jeanne d'Arc-ünnepélyre színdarabot íratnak vele; ő a főszereplő. Gonzagáról nevezett Mária anya egyszer fényképet küld róla egy másik kármelita kolostornak; a kép hátára ezt a jellemzést írja: „Kármel ékszere, kedves benjaminja. Nagy és erős, de az arca egy gyermeké, a hangja dallamos, a beszéde is; bölcsessége, fejlettsége, éleslátása pedig olyan, mint egy ötvenévesé. Mindig nyugodt lélek, tökéletes ura önmagának, mindenben és mindenkivel szemben. Kis „enyúljhozzám szent”, akinek az ember gyónás nélkül adná oda a Jó Istent, de akinek a tarsolya mindig tele van tréfával, annak a részére, akinek csak tetszik. Misztikum, komikum, minden jól áll neki. El tudja érni, hogy könnyezzen az áhítattól, de ugyanúgy azt is, hogy pukkadozzon a nevetéstől a rekreáción.” (7)

Louis Martin halála után belép a Kármelbe a Teréznél négy évvel idősebb Céline is, akinek szintén ő lesz a lelki vezetője. (Léonie, az ötödik nővér, Caenban vizitációs apáca.) A pihenőórak alatt oly színesen, lebilincselően mesél nővéreinek közös gyermekkori élményeiről, hogy Ágnes anyja megbízza: foglalja írásba emlékeit. Így jött létre Teréz első önéletrajzi kézírata, az Ágnes anyához szóló „Tavaszi történet”, mely egy év alatt készült el a durva házimunka apró szüneteiben, el-ellopott pihenőórak alatt. Ez a finom önábrázolás — annak ellenére, hogy irodalmi igény nélkül készült — a legjelentéktelenebb eseményekkel is ki tudja rajzolni a lélek nagy történéseit.

Életének hatósugara egyre növekszik: „fiútestvért” adnak neki; megbízzák, hogy levelezzon egy fiatal misszionáriussal és támogassa őt hivatásában. Kialakul „doktrinája”, a „kis út”, amelyet nem tudott volna tanítani, ha elsősorban ő maga meg nem élte volna. 1896. április 2-án, Nagycsütörtök éjjelén váratlanul vérhányás fogja el, mely után csakhamar úgy érzi: elvesztette hitét. Belső élete ezután már csupa szárazság, csupa hitért folytatott küzdelem. Ennek gyümölcseiben ha-

2. id. M. D. Poinset, Thérèse de Lisieux, témoin de la foi. Société Nouvelle des Éditions G. R., Paris, 164. old.

3. Manuscrits Autobiographiques, de Sainte Thérèse de l'Enfant — Jésus, préface de François de Sainte — Marie, o. c. d. Office Central de Lisieux, 1957, 115. old.

4, 5, 6. Manuscrits Autobiographiques, 174., 182. és 187. old.

7. Visage de Thérèse de Lisieux. Office central de Lisieux, 1961. I. köt., 14. old.

marosan újabb „fiútestvér”, egy másik missziós atya is részesül. 1896 szeptemberében, egy lelkigyakorlaton nagy megvilágosításokat kap hivatását illetőleg, s mikor legidősebb nővérének, Máriaának beszél erről, az megkéri: írja le, amit elmondott. Teréz engedelmeskedik és három nap alatt megírja második („B”) kéziratát, a Szent Szívről nevezett Mária nővérhez intézett, az istenszeretetről szóló levelét. Ez a himnikus szárnyalású írás Teréz legtudatosabban megszerkesztett, legkölthetőbb műve, a misztika gyöngyszeme.

1897 tavaszán állapota válságosra fordul: kitör rajta a tüdő-tuberkulózis. A kor primitív gyógyszerei és gyógykezelései csak hiábavaló gyötrelmet jelentenek a számára. Nővérei látják, hogy menthetetlen. Ágnes anya jegyezni kezdi szavait, jótanácsait, életének epizódjait. Gonzagáról nevezett Mária anya, aki most újra perjelno, Ágnes anya kérésére meghagyja neki, hogy folytassa önéletrajzát. Teréz megkezdi harmadik kéziratát, mely szerzetesi élményeiről szól s amelynek tárgya az emberszeretet. Ez a befejezetlenül maradt mű a hattýdala. Nehezen ír, hiszen magas láza van és vérhányás kínozza; kapkodva, hiszen a halállal fut versenyt. Július 8-án állapota újra rosszabbodik, beszállítják a betegszobába; ettől fogva állandóan ágyban fekszik és csak ceruzával írhat, de ír, lihegve és fulladozva is, mert úgy érzi: mondanivalójának küldetése van. Július 11-én állandó légszomja miatt abba kell hagynia az írást; élőszóval fejezi be a kéziratot. Megmondja Ágnes anyának, hogy mit írjon még hozzá s megkéri: tegye közzé a halála után önvallomásait. „Anyám, ezek a lapok sok jót fognak tenni. Az emberek jobban fogják ismerni Isten jóságát.” (8) Tudatában van azonban annak, hogy írása nemcsak befejezetlen: fésületlen is. Felhatalmazza nővérét, hogy javítsa át és tegye hozzá, vagy vegye el belőle azt, amit jónak lát.

Hat hét múlva, szeptember 30-án meghal, 24 éves korában, önként és szeretetből vállalt, cselekvő halállal.

Ágnes anya úgy érzi, hogy az ő küldetése Teréz küldetésének szolgálata. Hogy olvasmányosabbá tegye, átcsiszolja a kéziratokat; hozzájuk fűz egy-egy gyermekkori epizódot, kihagy belőlük apróságokat, melyeket nem tart „szalonképessnek”. Csakhamar megjelenik az „Egy lélek története”, amely a kor — és főként Lisieux, a kisváros — ízlésének megfelelően a késői francia romantika köntösébe bújtatja, átrendezi és regényformába önti Teréz mondanivalóját. Külön fejezetben vallanak a szerzetestársak Teréz kolostori életéről és hősies haláláról, helyet kapnak imái, versei, rajzai, levelei, Céline-festette arcképei is. Az újabb és újabb kiadások egyre bővülnek a boldoggá-, majd a szenttéavatás folyamán elhangzott pápai beszédekkel, XI. Pius homíliájával, s a Rózsaszeóvel: a Szent közbenjárására történt csodák leírásával. Csak egy valamin nem változtatott Ágnes anyja: Teréz tanításán. A mai köztudatban sajnálatosan elterjedt az a tévhit, hogy Lisieux-i Szent Teréz kézíratait „meghamisították”. E sorok írója összevetette az Önéletrajzi Kéziratot az „Egy lélek története” több francia kiadásával is, de a terézi mondanivalót érintetlennek találta. Nem szabad elfelednünk, hogy Teréz tanítása az Ágnes anya-adta formában tette meg hódító útját. Az „Egy lélek története” 35 nyelvre lefordítva, hallatlan gyorsasággal, milliós példányszámokban terjed világszerte.

És volt, aki tudta tudatlanra is venni a sallangokat! Edith Stein, a filozófiatanár, a Husserl-tanítvány, az Auschwitzban mártírhalált halt kármelita így ír 1933-ban egyik barátnőjének, akit valósággal megbotránkozott az „Egy lélek története” édeskés stílusa: „Meglep, amit a kis Terézről írsz. Nem képzeltem eddig, hogy így is lehet beszélni róla. Nekem az egyetlen benyomásom az, hogy vele egy olyan emberi élet áll előttem, amelyet kizárólagosan és teljesen, végéig áthatott Isten szeretete. Ennél nagyobbat nem ismerek és egy kicsit én is ezt akarom, amennyire csak lehet, belevinni az életembe és a környezetem életébe.” (9)

Edith Stein azonban csak egy volt, és hozzá hasonlók is csak kevesen voltak. Fél évszázaddal Teréz halála után — értékei ellenére is — már giccsszámba megy az „Egy lélek története”. Az agg Ágnes anya és az agg Céline tisztán látja, hogy ha annak idején egy kor és egy ízlés számára azzal tették is hozzáférhetővé a terézi mondanivalót, hogy hozzányúltak, most egy másik kor és egy másik ízlés számára azzal tehetik hozzáférhetővé, hogy nem nyúlnak hozzá. Céline indítványozza, hogy ki kellene adni az impúrumokat, mégpedig minden változtatás

8. Manuscrits Autobiographiques. Préface, 13. old.

9. id. P. Stéphane Piat, id. m., 362. old.

nélkül. Ágnes anyának pedig — aki halálát érzi közeledni — van alázata hozzá, hogy megbízta hűgát: tegye közzé azokat halála után, *az ő nevében*.

1956-ban jelenik meg az Önéletrajzi Kéziratok fotokópiás kiadása és ennek nyomán 1957-ben, a nagyközönség használatára, annak tökéletesen hű, nyomtatott mása. Ez a könyv, melyet Céline festményei helyett eredeti fénykép díszít, időrendben s a maga érintetlenségében teszi közzé Teréz önvallomását. Különállónak hagyja és keletkezési sorrendje szerint A-val, B-vel és C-vel jelöli a három kéziratot, szerkezete mégis világosabb, mint a 12 fejezetes regényé volt: Teréz először hivatásának kialakulásáról, majd az istenszeretetről és az emberszeretetről beszél. Nem simítja el a nyers és sokszor zsúfolt mondatok egyenetlenségeit, nem korrigálja a bizonytalan helyesírást és a rapszodikusan kezelt írásjeleket, a kis- és nagybetűk játékát, de emberközelségbe hozza a Szentet, akinek mondanivalója így az élőszó erejével hat.

Mit mond hát Teréz a ma emberének? Ő is ki akar lépni önmagából, valamilyen képpen több akar lenni önmagánál: szentté akar lenni. Egyfelől a nagyobb-levés igényét érzi parancsolóan, másfelől kicsinységét és tehetetlenségét tapasztalja — ilyen két pólus közt feszül ki a léte, és ez a feszültség az Isten-én kapcsolat és az Atya-gyermek kapcsolat egygyválásában oldódik fel.

Az atya szereti gyermekét: föléje hajol és megteszi helyette, amire az nem képes. A gyermek szereti atyját: reá hagyatkozik, karjában biztonságban érzi magát. Minél kisebb a gyermek, annál jobban atyjára van utalva, annál többet vár tőle, atya pedig annál jobban föléje hajol, annál többet tesz meg helyette és érte, minél kisebb a gyermeke. A gyermeki sajátosság, és az atyai sajátosság kirajzolja és kölcsönös megnyilatkozásra készíti egymást. Ha gyermekké tesszük magunkat, alkalmat teremtünk arra, hogy Isten adhassa önmagát, s minél többet kívánunk szeretetének bőségéből, annál kisebbé kell tennünk magunkat.

„Tennünk”, — mert az istengyermekség nem állapot, hanem tett. Teremtő cselekedet: nem hagyja felhasználatlanul a Gondviselő Jóságot, teret nyit neki, magára hívja, forrásztatja. Messze áll a quietizmustól; elhatározást, erőfeszítést, éberséget igényel, mert a mindenkori gőgöt kell visszavernie; s azzal megküzdieni: a legnagyobb emberi feladat.

Jézus sem kicsinységről, hanem kicsivé-válásról beszél, szavai kizárnak minden passzivitást: „Bizony mondom nektek, hogy ha *meg nem változtok* s nem *lesztek* olyanok, mint a gyermekek, nem mentek be a mennyek országába. Aki tehát *kicsiny lesz*, mint ez a gyermek, az a legnagyobb a mennyek országában.” (10) Kicsivé *válni* csak olyan ember tud, aki előzőleg már felnőtt. A keresztény ember számára — Mauriac szerint — az istengyermekség nem hiányosság vagy tapasztalatlanság, hanem szellem, kegyelem, képesség arra, hogy meg tudja érteni: mi az, ami Istentől való, hogy meg tudja őt ismerni valami egészen másfajta megismeréssel, mint a filozófusok és a bölcsek. (11)

Ez a „másfajta megismerés” a „kis út”: a bizalom, az Istenre-hagyatkozás, a hála útja. „Arany egyszerűségű út, amiben semmi sem gyermeces, csak a neve” (XI. Pius). Nem infantilizmus kell hozzá, hanem „nagykorú kereszténység”. Tulajdonképpen azonos a Szent Pál-ajánlotta „mindennél magasztosabb úttal”, (12) amelyen kicsérelődik a személyes, a végtelen, az ingyenadott, az embert kereső szeretet a hívő, a formálódni és formálni akaró, a magát Istennek adó szeretettel. Őszinte szívvel *átlátni* létünk korlátait, *elfogadni* nyomorúságait, *letenni az atyai kézbe* mindazt, amit átláttunk és elfogadtunk: innen fakad a keresztény szabadság és a keresztény öröm.

„Nagyobbá tennem magam: lehetetlenség” (13) — írja Teréz. Aki kicsivé *teszi magát*, végtelen térre bukkan, de fálnak ütközik, aki a nagyralátás mítoszait kergeti. Erőfeszítése nemcsak céltalan, de értelmetlen is: a szeretet mérlegén egyforma súllyal esik latba a „nagyvonalú” és a „jelentéktelen”. Aki tehát szeret, az ne érezze alacsonyabb rendűnek magát, ha csak apróságra telik erejéből. *Mindezt megtett*, ha hűséges volt a hétköznapiakban, ha megbecsülte a kézzelfoghatót. „Jézusnak nincs szüksége a műveinkre, egyesegyedül a szeretetünkre...” (14)

10. Máté, 18,3-5

11. Francois Mauriac; Ce que je crois. Grasset, Paris, 26. old.

12. I. Kor., 12, 31.

13. Manuscrits Autobiographiques, 240. old.

14. Manuscrits Autobiographiques, 219. old.

„Az Isten-probléma emberi probléma... olyan teljes probléma, amelyre megoldást mindenki egész életével ad” (Sartre). (15) Isten-problémáját Teréz is az életével oldotta meg. Azzal, hogy a szürkét, a semmitmondót szeretetével átitatva Istenhez emeli, természetfölöttivé avatja a mindennapokat. (16) Istennel való találkozásának helyévé és idejévé az evilágot és a jelen pillanatot teszi; ezzel a ma keresztényének, a világ felé forduló kereszténynek az eszményképét mintázza meg.

„Partra juttat bennünket” — mondotta róla XXIII. János. (17)

15. J.-P. Sartre: „Gide vivant” id.: Szabó Ferenc (Az ember és világa, Róma, 1969, 48-49. old.)

16. Daniel—Rops, Un combat pour Dieu, Fayard, 883. old.

17. Les annales de Sainte Thérèse de Lisieux, juillet-août 1963, p. 3. ref. P. Stéphane Piat, id. m. 363. old.

LISIEUX-I SZENT TERÉZ

SZEMELVÉNYEK A „C” KÉZIRATBÓL

...mindig vágytam arra, hogy szent legyek, de jaj, mikor a szentekkel összehasonlítottam magam, mindig megállapítottam, hogy köztük és köztem ugyanaz a különbség, mint az égbevesző hegycsúcs és a hitvány homokszem között, amelyen a járókelő lába tapos; ahelyett, hogy elcsüggedtem volna, ezt mondtam magamnak: a Jó Isten nem sugallhat megvalósíthatatlan vágyakat, törekedtem hát életszentségre kicsinységem ellenére is; nagyobbá tennem magam lehetetlenség, el kell viselnem magam olyannak, amilyen vagyok, minden tökéletlenségemmel együtt; de meg akarom keresni a módját, hogy az Égbe jussak, és pedig egy kicsi, nagyon egyenes, nagyon rövid, egy egészen új kis úton keresztül. A találmányok századában élünk, most már nem kell fáradságosan róni az emelet lépcsőit, a gazdagoknál előnyösen helyettesíti ezt a lift. Én is szeretnék egy felvonót találni, hogy Jézusig emelkedjem, mert túlságosan kicsiny vagyok ahhoz, hogy a tökéletesség meredek lépcsőfokait járjam. Utbaigazítást kerestem tehát a szent könyvekben a felvonóra, vágyaim tárgyára vonatkozólag, és ezeket a szavakat olvastam le az Örök Bölcsesség ajkáról: Ha valaki EGÉSZEN KICSI, jöjjön hozzám. Én tehát jöttem, megsejtve, hogy megtaláltam, amit kerestem, és tudni akarván, én Istenem, hogyan bánz azzal az egészen kicsivel, aki felel a te hívásodra, tovább kutattam, és íme, ezt találtam: *Mint ahogy az anya ringatja gyermekét, úgy vigasztallak meg én téged, keblemen hordozlak majd és térdemen ringatlak téged.* Ennél gyengédebb, ennél dallamosabb szavaknak soha nem örvendett még a lelkem; a felvonó, amelynek egészen az Égig kell emelnie engem, a té két karod, ó Jézus! Ehhez nem szükséges nagyobbodnom, ellenkezőleg, az kell, hogy kicsi maradjak, egyre inkább azzá legyek. Ó, én Istenem, Te megcségyenítetted a reményeimet, én pedig irgalmadat akarom megénekelni.

*

Szeretett Anyám, ön nem félt azt mondani egyszer, hogy a Jó Isten megvilágosítja a lelkemet, sőt, hogy *évek* tapasztalatait adja nekem... Ó, Anyám! *túlságosan kicsiny* vagyok ahhoz, hogy hiú lehessen most, és ahhoz is *kicsiny* vagyok, hogy szép mondatokat gyártsak azért, hogy ön azt higgye: nagyon alázatos vagyok: inkább egészen egyszerűen elismerem, hogy a Mindenható nagy dolgokat vitt végbe isteni Anyja gyermekének a lelkében, s a legnagyobb az, hogy megmutatta neki a *kicsinységét*, a tehetetlenségét. Szeretett Anyám, ön jól tudja, a Jó Istennek úgy tetszett, hogy sokféle megpróbáltatást bocsásson a lelkemre; sokat szenvedtem, mióta a földön vagyok, de ha gyermekkoromban szomorúan is szenvedtem, most már nem szenvedek így többé, hanem örömben és békességben; én igazán boldog vagyok, hogy szenvedek. Ó, Anyám, ismernie kell a lelkem minden titkát ahhoz, hogy ne mosolyogjon, mikor ezeket a sorokat olvassa, mert ha külszín után ítélünk: van-e kevésbé megpróbált lélek az enyémnél?... Ó hogy ha láthatóvá válnék az a megpróbáltatás, amely miatt egy éve szenvedek, milyen megdöbbenést keltene!